

COVENANT & CONVERSATION

RABİ LORD JONATHAN SACKS ל"צ"י ILE
ETİK ÜZERİNE DENEMELER

Covenant & Conversation yazılarına yönelik cömert sponsorlukları için Wohl Legacy'ye teşekkürlerimizle

İyi Toplumun Yapısı

Yitro

Lordlar Kamarası'nda, başka amaçların yanında, yeni Lordların, Kamara'ya tanıtılmadan önce özel olarak giydirildiği yer olarak da kullanılan özel bir oda vardır. Selefim Lord Jakobovits tanıtıldığı zaman, kendisini giydiren resmi görevli, onun, Yukarı Kamara'da onurlandırılan ilk Rabi olduğunu söylemişti. Lord Jakobovits "Hayır, ben ikinciyim" diye cevap verdi. "İlki kimdi?" diye sordu şaşırان görevli. Bu oda, kendisine hâkim olan büyük tablo nedeniyle Moses Room (Moşe Odası) olarak bilinir. Bu tablo, Moşe'yi, On Emir'i Sinay Dağı'ndan indirirken resmetmektedir. Lord Jakobovits tabloya işaret ederek, Lordlar Kamarası'nda onurlandırılmış ilk Rabi'nin Moşe olduğunu belirtti.

Bu haftaki *peraşada* yer alan On Emir sadece Yahudilikte değil, aynı zamanda bizim Yahudi-Hıristiyan etik diye adlandırdığımız daha geniş değerler yapısı içinde de uzun süre boyunca özel bir yer tutagelmıştır. Birleşik Devletler'de bu emirlerin Amerika mahkemelerini süslediği sıklıkla görülür – her ne kadar Birinci Anayasa Değişikliği'ni ve kilise ile devletin ayrılığı ilkesini ihlal ettiği gerekçesiyle orada bulunmalarına meydan okunmuş, hatta bazı yerlerde oradan kaldırılmaları konusunda başarılı olunmuşsa da. On Emir, tüm insani kanunun tabi olduğu daha yüksek kanunun üstün ifadesi olmayı sürdürmektedir.

Yahudiliğin içinde de On Emir'in özel bir yeri olmuştur. İkinci Bet Amikdaş döneminde bunlar, Şema'nın bir parçası olarak gündelik dualarda söylenirdi; o zamanlarda Şema bugünkü üç paragraf yerine dört paragraf şeklinde okunurdu.¹ Okunmalarına ancak, ayrılıkçılar Tanrı'dan sadece bu emirlerin geldiğini diğer 603 emrin ise Tanrı'dan gelmediğini öne sürmeye başladıkları zaman son verilmişti.²

Buna rağmen metin, Yahudi zihnindeki tutuşunu korudu. Gündelik toplumsal dualardan çıkarılmış olsa da, usule uygun dualar sona erdikten sonra kişisel bir meditasyon olarak dua

¹ Bkz. Mişna Tamid 5:1; Berahot 12a.

² Bu ayrılıkçıların kimler olduğunu bilmiyoruz: ilk Hıristiyanlar da bunlar arasında olabilir. Bu kişilerin argümanları, Bene Yisrael'in yalnızca bu on emri doğrudan Tanrı'nın sesinden duydukları, diğer emirlerinse dolaylı olarak, Moşe yoluyla verildiği şeklindeydi (bkz. Raşi'nin Berahot 12a açıklaması).

kitaplarında muhafaza edildi. Çoğu cemaatte insanlar bu kısım Tora okunuşunun bir parçası olarak okunduğu sırada, Rambam açıkça aksi yönde hükme varmış olsa da, ayakta dururlar.³

Yine de On Emir'in benzersiz niteliği o kadar da doğrudan değildir. Ahlaki ilkeler olarak bu emirler çoğunlukla yeni değildi. Neredeyse tüm toplumların, cinayet, soygun ve yalancı tanıklığı yasaklayan kanunları vardır. On Emir'in söze yer bırakmayan nitelikte olmasında, yani ahlak kurallarına özgü "Eğer... öyleyse" tarzı yerine "Yapma!" yapısında olmasında biraz özgünlük vardır. Ama bunlar, 613 emirden oluşan çok daha büyük bir bütün içinde sadece on emir olmaktan ibarettir. Tora'nın kendisi bile onları "On Emir" diye adlandırmamıştır. Tora onlardan *aseret a-devarim*, yani "on söz" diye bahseder. Yunanca Dekalog çevirisinin sebebi de budur: "on söz".

On Emir'i özel kılan, basit ve ezberlemesi kolay olmalarıdır. Çünkü Yahudilikte kanun yalnızca yargıçlar için değildir. Tora'nın kalbinde yer alan esaslı eşitçilikle uyumlu bir şekilde, Sinay'daki antlaşma, antik dünyada krallar arasında yapılan diğer antlaşmalar gibi yapılmış değildi. Sinay antlaşması, Tanrı tarafından tüm bir halkla yapılmıştı. Herkesin hatırlayıp dile getirebileceği basit bir temel ilkeler beyanına yönelik ihtiyacın sebebi buydu.

Bunun ötesinde, On Emir, tüm zamanlar için Yahudi varlığının – ki bunu neredeyse kurumsal kültür olarak adlandırabiliriz – parametrelerini tesis etmektedir. Bunun nasıl olduğunu anlamak için, onların temel yapıları üzerine eğilmekte fayda vardır. Rambam (Maimonides) ve Ramban (Nahmanides) arasında, ilk cümlelerin statüsü hakkında temel bir görüş ayrılığı vardı: "Ben, sizi Mısır'dan, kölelik evinden çıkarmış olan Tanrı'nız *A-Şem*'im." Rambam, Talmud'la aynı çizgide giderek, bunun ta kendisinin bir emir olduğu görüşündeydi: Tanrı'ya inanmak. Ramban'a göreyse bu kesinlikle bir emir değildi. Emirler öncesinde bir önsöz veya girizgâhtı.⁴ Antik Yakın Doğu antlaşma nüshaları üzerindeki araştırmalar, Ramban'ı destekliyor görünmektedir.

Diğer temel soru, On Emir'i nasıl bölmek gerektiği konusundaydı. On Emir'in çoğu tasviri, üzerlerine kazanmış oldukları "iki taş levha" (Devarim 4:13) nedeniyle, onları iki gruba böler. Kabaca söylemek gerekirse, ilk beşi insanlarla Tanrı arasındaki ilişki hakkındayken, ikinci beşi, insanların birbirleriyle olan ilişkilerini ilgilendirir. Ancak Tora'daki sayısal yapılar hakkında düşünmenin farklı bir yolu daha vardır.

Örneğin yaratılışın yedi günü, üçer günlük iki küme ve hepsini sarmalayan bir yedinci günden oluşan bir yapıdır. İlk üç gün süresince Tanrı, etki alanlarını ayırmıştır: ışık ve karanlık, yukarı ve aşağı sular, deniz ve kara. İkinci üç gün içindeyse Tanrı bunların her birini uygun nesneler ve yaşam formlarıyla doldurmuştur: güneş ve ay, kuşlar ve balıklar, hayvanlar ve insanlar. Yedinci gün kutsal olarak diğerlerinden ayrılmıştır.

Buna benzer şekilde on bela, üçer beladan oluşan üç döngü ile ardından yalnız başına duran onuncu beladan müteşekkildir. Her üçlü döngüde ilk iki beladan önce uyarıda bulunulmuş, üçüncüsü ise uyarı gelmeden vurmuştur. Her serinin ilk belasında Paro sabah vakti uyarılmış (Şemot 7:16; 8:17; 9:13), ikincisinde Moşe'ye sarayda "Paro'nun huzuruna gelmesi" söylenmiştir (Şemot 7:26; 9:1; 10:1) vs. Onuncu bela, diğerlerinden farklı olarak, belaların en başında bildirilmişti (Şemot 4:23). Bu bir bela olmaktan çok, cezaydı.

Benzer şekilde, bana öyle geliyor ki, On Emir de, üçer emirden oluşan üç grup ve ardından gelen, diğerlerinden ayrı onuncu bir emir şeklinde yapılandırılmıştır. Bu şekilde anlaşıldığında, emirlerin nasıl da, Yisrael'in, "bir Koenler krallığı ve kutsal bir ulus" (Şemot 19:6) olarak Tanrı'ya bir antlaşmayla bağlı bir toplum şeklindeki temel binasını, derindeki yapısını oluşturduğunu görebiliriz.

³ Rambam, *Responsa*, Blau Edition, Jerusalem: Mekitse Nirdamim, 1960, no. 263.

⁴ Rambam, *Sefer a-Mitsvot*, pozitif emir 1; Ramban, pasuk üzerindeki Açıklamaları.

İlk üçü – Benden başka hiçbir tanrı, hiçbir oyma put olmayacak ve Tanrı’nın İsmi’ni boşa kullanma – Yahudi halkını “Tanrı’nın hükmü altındaki özel bir ulus” olarak tanımlamaktadır. Tanrı bizim nihai hükümlerimizdir. Dolayısıyla diğer tüm dünyevi yönetimler, Yisrael’i Tanrı’ya bağlayan kapsayıcı buyruklara tabidir. Tanrısal hükümlerlik diğer tüm sadakat türlerinin üstüne çıkar (Benden başka tanrı olmayacak). Tanrı, kuramsal bir güç değil, yaşayan bir kuvvettir (oyma put olmayacak). Ve hükümlerlik, ön koşul olarak hürmeti gerektirir (İsmimi boş yere kullanma).

Halkın, diğer her şeyin üstünde Tanrı’ya bağlılık ve sadakatini ilan ettiği ilk üç emir, özgür bir toplumun tek en önemli ilkesini tesis etmektedir: *gücün ahlaki sınırları*. Bu olmadan, demokrasilerde bile tehlike, çoğunluğun diktatörlüğüdür ve buna karşı en iyi savunma, Tanrı’nın hükümlerliğidir.

İkinci gruptaki üç emrin – Şabat, ebeveyni onurlandırma ve cinayet yasağı – hepsi, *yaşamın yaratılmış olması* ilkesiyle ilgilidir. Bunlar, otonomi fikri, yani başkalarına zarar vermediğimiz sürece canımız ne çekerse onu yapmakta özgür olduğumuz düşüncesi için sınırlar tesis eder. Şabat, Tanrı’yı Yaradan ve evreni O’nun yarattığı bir eser olarak görmeye adanmış olan gündür. Böylece yedi günde bir, tüm insani hiyerarşiler askıya alınır ve herkes, efendi, köle, işveren, çalışan, hatta evcil hayvanlar bile serbesttir.

Ebeveynleri onurlandırmak, insani yaratılmışlığımızın kabulüdür. Bize, önemli olan her şeyin – ki bunların başında, var oluşumuzun ta kendisi gelmektedir – bizim seçimimizin bir sonucu olmayabileceğini söyler. Başka insanların tercihleri de önemlidir; sadece bizimkiler değil. “Cinayet işleme emri de, cinayetin sadece insana karşı değil, aynı zamanda suretinde yaratılmış olduğumuz Tanrı’ya karşı da bir suç olduğu şeklindeki evrensel Noah antlaşmasındaki merkezi ilkeyi yeniden ifade etmektedir. Öyleyse, 4’ten 7’ye kadar olan emirler, Yahudi yaşamının temel hukuki ilkelerini oluşturmaktadır. Bize, şayet nasıl yaşamamız gerektiği konusunda bilinçli olacaksak, nereden geldiğimizi hatırlamamızı söylemektedirler.

Üçüncü gruptaki emirler – zina, hırsızlık ve yalancı şahitlik yasakları – toplumun dayandığı temel kurumları tesis eder. Evlilik mukaddestir, çünkü Tanrı ile aramızdaki antlaşmaya yaklaşık olarak en yakın insani bağdır. Evlilik sadece bağlılık ve sadakate dayanan *par excellence* bir insani kurum olmaktan ibaret değildir. Aynı zamanda özgür bir toplumun da beşiğidir. Alexis de Tocqueville bunu en iyi şekilde ifade etmiştir: “Aile duygusu canlı tutulduğu sürece, zulmün rakibi *asla yalnız değildir*.”⁵

Hırsızlık yasağı, mülkiyetin bütünlüğünü tesis eder. Jefferson vazgeçilemez hakları “yaşam, özgürlük ve mutluluk arayışı” olarak tanımlamışken, John Locke, İbrani Kutsal Kitabı’na daha yakın bir ruhla, onları “yaşam, özgürlük veya mülkiyet” olarak görmüştür.⁶ Despotlar, halkın mülkiyet haklarını istismar ederler ve köleliğin insan vakarına olan tecavüzü, kişiyi, yarattığı zenginliğe sahip olmaktan mahrum etmesidir.

Yalancı şahitlik yasağı, adaletin ön koşuludur. Adil bir toplum; kanunlar, mahkemeler ve yaptırım araçlarından oluşan bir yapıdan daha fazlasına muhtaçtır. Yargıç Learned Hand’in dediği gibi, “Özgürlük erkek ve kadınların kalbinde yatar; orada öldüğü zaman, onu hiçbir anayasa, hiçbir kanun, hiçbir mahkeme kurtaramaz; hiçbir anayasa, hiçbir kanun, hiçbir mahkeme ona azıcık yardım bile edemez.”⁷ Adalet olmadan hiçbir özgürlük yoktur, ama her birimiz “doğruyu, tüm doğruyu ve yalnızca doğruyu söyleme” konusunda bireysel ve kolektif sorumluluk üstlenmeden de hiçbir adalet yoktur.

⁵ Alexis de Tocqueville, *Democracy in America* [Amerika’da Demokrasi; İletişim Yayınları, 2019], kısaltılmış versiyon, Thomas Bender’in önsözüyle (New York: Vintage Books, 1954), I:340.

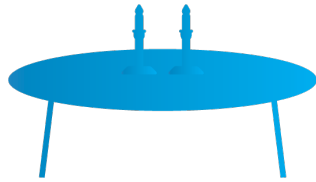
⁶ *The Two Treatises of Civil Government* [Sivil Yönetim Üzerine İki Deneme] (Cambridge: Cambridge University Press, 1988), s. 136.

⁷ Learned Hand, “The Spirit of Liberty” [Özgürlük Ruhu], “Ben Bir Amerikalıyım’ Günü” töreni (Central Park, New York City, 21 Mayıs 1944).

Son olarak, komşunuzun evine, eşine, erkek ve kadın kölesine, boğasına, eşeğine veya ona ait diğer herhangi bir şeye göz koymayı yasaklayan, diğerlerinden bağımsız nitelikteki kural vardır. Eğer “on söz”ü birer emir olarak görürsek bu bize garip gelebilir; ama bunları özgür bir toplumun temel ilkeleri olarak görürsek öyle değildir. Herhangi bir topluma meydan okuyan en büyük etken, evrensel, kaçınılmaz imrenme olgusunun – başkasına ait olan bir şeye sahip olma arzusunun – nasıl dizginleneceğidir. Bu duygu, şiddetin kalbinde yatar.⁸ Kayın’ı Evel’i öldürmeye sevk eden, Avraam ve Yitshak’ı, güzel kadınlarla evli oldukları için hayatlarını kaybetmekten endişelenmeye iten, Yosef’in kardeşlerini ondan nefret edip onu köleliğe satmaya götüren duygu buydu. İnsanı zina, hırsızlık ve yalancı şahitliğe sevk eden, imrenmedir ve Bene Yisrael’i defalarca, zamanın pagan uygulamaları uğruna Tanrı’yı terk etmeye iten de imrenme duygusu olmuştur.

İmrenmek, Bereşit 1’de ortaya konduğu şekliyle yaratılışın, “büyük resimde her şey kendine ait bir yere sahiptir” şeklindeki temel ilkesini anlamakta başarısız olmak demektir. Her birimizin kendi görevi ve mübarek kılındığı kendi nimetleri, kendi kabiliyetleri vardır ve her birimiz Tanrı tarafından sevilmede ve değerli tutulmaktayız. Bu hakikatlerle yaşarsanız, düzen vardır. Onları terk ederseniz, kaos baş gösterir. Başka birinin mutluluğunun kendi mutluluğunuzu azaltmasına izin vermekten daha anlamsız ve yıkıcı hiçbir şey yoktur ki imrenme budur ve yaptığı budur. İmrenmenin panzehiri, Ben Zoma’nın ünlü sözünde olduğu gibi, “sahip olduklarımızla mutlu olmak” (Mişna Avot 4:1) ve henüz sahip olmadığımız şeyler hakkında endişelenmemektir. Tüketici toplumlar, imrenmenin yaratılması ve yoğunlaştırılması üzerine kuruludur ve insanları daha çok şeye sahip olup ondan daha az keyif almaya sevk etmelerinin sebebi budur.

İlk verilişlerinden otuz üç asır sonrasında, On Emir, iyi bir toplumun yaratılmasına ve idamesine yönelik en basit ve en kısa rehber olmayı sürdürmektedir. Birçok alternatif denenmiş ve bunların çoğu gözyaşlarıyla sona ermiştir. O bilge vecize, doğruluğunu korumaktadır: Eğer diğer her şey başarısız olduysa, o zaman talimatları okuyun.

ŞABAT SOFRASI İÇİN SORULAR

1. On Emir Yahudilik içinde neden bu kadar önemli hale gelmiştir?
2. On Emir içinde emirleri gruplandıran başka temalar bulabiliyor musunuz?
3. Acaba imrenme yaşağı, Rabi Sacks tarafından neden, diğer tüm emirlerden ayrı duran bir ‘meta-emir’ olarak görülmektedir?

www.RabbiSacks.org

@RabbiSacks

The Rabbi Sacks Legacy Trust, PO Box 72007, London, NW6 6RW • +44 (0)20 7286 6391 • info@rabbisacks.org

© Rabbi Sacks • All rights reserved

⁸ Bu konu üzerindeki en iyi kitap, Helmut Schoeck’in eseridir: *Envy; A Theory of Social Behaviour* [İmrenme; Bir Sosyal Davranış Teorisi] New York: Harcourt, Brace & World, 1969.